

SL. 1. CRKVA SV. LUKE U DUBRAVI
FIG. 1 ST LUKE'S CHURCH IN DUBRAVA

NATAŠA JAKŠIĆ

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
ARHITEKTONSKI FAKULTET
HR – 10000 ZAGREB, KAČICEVA 26

IZVORNI ZNAJSTVENI ČLANAK
UDK 72.033.4:726.05 (497.5 DUBRAVA)

TEHNIČKE ZNAJSTOSTI / ARHITEKTURA I URBANIZAM
2.01.04 – POVIJEST I TEORIJA ARHITEKTURE
I ZAŠTITA GRADITELJSKOG NASLIJEĐA

ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVACEN: 05. 01. 2005. / 07. 06. 2006.

UNIVERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF ARCHITECTURE
HR – 10000 ZAGREB, KAČICEVA 26

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER
UDC 72.033.4:726.05 (497.5 DUBRAVA)

TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING
2.01.04 – HISTORY AND THEORY OF ARCHITECTURE
AND PRESERVATION OF THE BUILT HERITAGE

ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 05. 01. 2005. / 07. 06. 2006.

CRKVA SV. LUKE U DUBRAVI POKRAJ SPLITA

ST LUKE'S CHURCH IN DUBRAVA NEAR SPLIT

CRKVA SV. LUKE
DUBRAVA POKRAJ SPLITA
POLJICA
RANA ROMANIKA
SAKRALNA ARHITEKTURA

ST LUKE'S CHURCH
DUBRAVA NEAR SPLIT
POLJICA
THE EARLY ROMANESQUE
RELIGIOUS ARCHITECTURE

Autorica obrađuje crkvu sv. Luke u Dubravi u kojoj je zanimljivo sjedinjen longitudinalni i centralni tip građevine u longitudinalnu kompoziciju. Najstariji element crkve jest brod rasčlanjene unutrašnjosti, vjerojatno iz 11. stoljeća, a moguće je da je središnji dio s kapelama dograđen već u 13. stoljeću. Poslije, možda već u 15. stoljeću, gradi se veće i šire svetište, a bočne se kapele produžuju. U 19. stoljeću nanovo se izgrađuje sjeverna kapela.

St Luke's church in Dubrava is an interesting example of a longitudinal composition formed by a longitudinal type of structure merging with a central one. The earliest element of the church is the nave probably dating back to the 11th century whereas the central part with chapels may have been added as early as the 13th century. Later, possibly in the 15th century, a bigger and wider sanctuary was built, and the lateral chapels elongated.

UVOD

INTRODUCTION

U Dubravi pokraj Splita, u Poljicima, sagrađena je i kasnije dograđivana crkva sv. Luke. Ona pobuđuje pozornost svojom neobičnom, složenom graditeljskom kompozicijom koja se temelji na sjedinjenju longitudinalnog i centralnog tipa građevine u longitudinalnu kompoziciju crkve (Sl. 1). Ova kompozicija nije proširena po Dalmaciji i zato je to pojava koju je opravdano dalje istražiti te pokušati dati odgovore na pitanje njezine posebnosti i jedinstvenosti.¹ Sakralno graditeljstvo u Poljicima bilo je izuzetno bogato. Danas ima 106 crkava na tome prilično zatvorenom prostoru. Česta obilježja arhitekture manjih mjesta i ladanjskih krajeva uz veća kulturna središta jesu: visok stupanj izraza postignut skromnim sredstvima, manja dotjeranost složenog oblikovanja, naivna interpretacija, mijenjanje, proizvoljno i nefunkcionalno nadopunjavanje ili izostavljanje arhitektonskih elemenata, kao i dugotrajna upotreba pojedinih stilskih oblika, uz njihove zanimljive retardacije.² Takva obilježja, uz manjak povijesnih izvora i arhivske građe, znatno otežavaju precizno datiranje gradnje crkve i dogradnje pojedinih elemenata građevine.

CILJ I METODE ISTRAŽIVANJA

RESEARCH OBJECTIVE AND METHODS

Cilj istraživanja crkve sv. Luke u Dubravi nježno je dokumentiranje i valorizacija, pa je zbog toga bilo potrebno izraditi arhitektonsku snim-

ku crkve i fotodokumentaciju te opisati postojeće stanje s posebnim osvrtom na smještaj crkve u prostoru mikrolokaliteta i dispozicijsko-organizacijsko arhitektonsko rješenje te elemente građevine u detalju kako bi se ocijenila ukupna arhitektonska organizacija i ustanovili građevinski i stilski elementi važni za dataciju. Na temelju analize arhitektonskih snimaka, fotodokumentacije i dostupnih podataka iz arhivske građe, te komparacijom s drugim srodnim primjerima iz arhitekture regije, formulirat će se pretpostavka izvornog izgleda crkve i slijed njezinih dogradnji uz približnu dataciju. S obzirom na postojanje samo fragmentarnih podataka iz arhivske građe, bit će potrebno težište rada staviti na izravno proučavanje crkve kao nijemoga svjedoka vlastite evolucije. Crkva je u aktivnoj uporabi pa će se nedostatak arheoloških istražnih radova osjećati u stupnju vjerojatnosti pretpostavke o prvobitnom obliku crkve i njezinim dogradnjama. Ova metoda nema apsolutnu sigurnost jer – kako je svako doba obilježeno razvitkom i nastankom određenih karakterističnih stilskih elemenata – često se pri građenju u određenom razdoblju upotrebljavaju elementi prethodnih razdoblja, pogotovo u provincijalnoj arhitekturi. Stoga će se pokušati, koliko to nalazi omogućavaju, odrediti i datirati najranije moguće pojavljivanje određenog elementa građevine kako bi se stvorila okvirna pretpostavka geneze građevine.

OPIS CRKVE

CHURCH DESCRIPTION

Položaj u prostoru – Župna crkva sv. Luke nalazi se na brežuljku u zaravni između planine Mosor i njena južnog ogranka Makirine (Sl. 2). Položaj je dominantan u odnosu na naselje Dubrava pa je ostvaren jak vizualni kontakt s crkvom sv. Klementa na susjednom brežuljku. Crkva sv. Klementa ima značajnu prosvjetiteljsku ulogu za cijelu Poljičku kneževinu kao mjesto gdje se prepisivao Poljički statut, jedan od najstarijih pravno-povijesnih i jezičnih spomenika na hrvatskom jeziku. Kult sv. Klementa i danas je dosta štovan u Poljicima. Zanimljivo je da se crkve sv. Klementa, sv. Luke i sv. Arnira nalaze na istom pravcu. Štoviše, od crkve sv. Luke do crkve sv. Arnira nalazi se ritmični niz stožastih gomila. Može se pretpostaviti da je mjesto gradnje crkve sv. Luke uvjetovano kontinuitetom kulta. Prostor oko crkve funkcionalno je i visinski podijeljen u četiri cjeline. Na najvišem dijelu smještena je crkva s popločenim ophodom. Južno od crkve je groblje sa zvonikom iz 1928. godine, a južnije i niže od toga groblja nalazi se novo groblje iz 1983. godine. Sa sjeverne strane crkve, na strmoj padini, staro je groblje sa steccima.

Titular – Crkva je posvećena sv. Luki evanđelistu. U Poljicama se nalazi šest crkava posvećenih tome svecu, što je vjerojatno povezano s prijenosom njegova tijela iz Carigrada. Jedna od pretpostavki glasi da je upravo u crkvi sv. Luke u Dubravi bilo položeno njegovo tijelo do konačnog odredišta.³

Arhitektonsko rješenje – Tlocrt crkve ima oblik latinskoga križa (Sl. 4). Uzdužnu os crkve čine trijem, brod i svetište, a poprečnu os sjeveroistočna i jugozapadna kapela. Sjecište tih dviju osi nalazi se u središnjem, tlocrtno nepravilno kružnom dijelu građevine svodeonom kupolom. Glavni ulazi u crkvu smješteni su na sjeverozapadnom zidu broda crkve i na zapadnom segmentu središnjega dijela. Krovovi trijema, broda, svetišta i kapela su dvostrešni. Krov središnjega dijela stožasta je oblika i prati unutarnju krivulju kupole. Zvonik je oblikovan preslicom s tri luka. Zidovi i podovi su kameni, a pokrov je od kamenih ploča. Postivanje mjerila čovjeka pri dimenzioniranju elemenata građevine i sklad njihovih proporcija glavna je vrijednost arhitekture ove crkve i prisutna je u svim dogradnjama tijekom stoljeća. Vanjski gabariti središnjega dijela s kupolom ne odaju monumentalnost njegove unutrašnjosti, koja snagom velikog volumena prostora zaustavlja vjernika pred svetištem i usredotočuje ga na glavni oltar crkve (Sl. 14).

Povijesni izvori – Dubrava se vrlo vjerojatno prvi put spominje u pisanim izvorima još u 11. stoljeću,⁴ a crkva sv. Luke u župi Dubrava prvi se put spominje u popisu župa iz 17. stoljeća.⁵ Detaljnije se crkva opisuje tek u 18. stoljeću u vizitacijama splitskih nadbiskupa. Iz vizitacija se doznaje da je crkva početkom 18. stoljeća imala krstionicu, a da je sredinom toga stoljeća trebalo popraviti vrata.⁶ Godine 1748. crkva je imala oltar posvećen sv. Luki.⁷

1 Crkve sv. Klementa i sv. Luke u Sitnom Gornjem također su građevine složene kompozicije, nastale sjedinjenjem oktogonalnoga svetišta i pravokutnoga broda crkve. Te su crkve udaljene samo nekoliko kilometara od crkve sv. Luke u Dubravi.

2 KARAMAN, 1963: 6-37

3 PIVČEVIĆ, 1993: 56-58

4 Poveljom iz 1078. godine, za koju se smatra da je falsifikat, kralj Zvonimir daje pravo ispase Splićanima na svojim kraljevskim dobrima: Gate, Tugari, Osic, Debric (upravo se za taj posjed pretpostavlja da je Dubrava), Dalmoce, Volari i Kremene. (KATIC, 1956: 153)

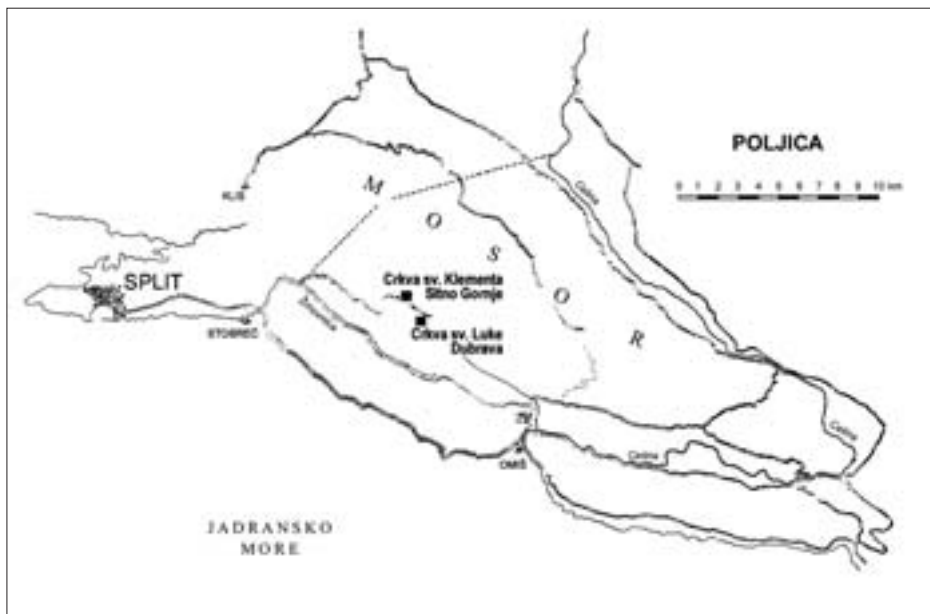
5 KOVAČIĆ, 1994: 642-646

6 VLAŠIĆ, 1995: 44

7 VLAŠIĆ, 1995: 257

8 Dokumentacija Katastra svih općina u Dalmaciji sastoji se od crteža geodetskih izmjera nastalih u razdoblju od 1823. do 1838. godine i knjiga s pisanim podacima: Zapisnik zemljišta, Zapisnik zgrada i Operat poreskih procjena (DAS).

9 Godine 1985. na jugozapadnome zidu sljubnice su izdubljene, što je narušilo fiziku građevine i pridonijelo drukčijem izgledu crkve.

SL. 2. KARTA POLJICA
FIG. 2 POLJICA, MAP

Prvi grafički prikaz crkve nalazi se na geodetskom izmjeru Katastra iz 1833. godine.⁸ Crkva je prikazana kao građevina križnoga tlocrta, iscrtan je izduženi pravokutnik koji s južne strane ima pravokutni dodatak, a sa sjeverne trbusasto izbočenje (Sl. 3). Za izbočenje može se pretpostaviti da se radi o segmentu zida središnjega dijela nepravilna kružnog tlocrta. Na starim fotografijama vidi se betonska nadogradnja trijema (Sl. 7), ožbukani jugozapadni zid broda i nepopločen teren oko crkve, a u unutrašnjosti crkve plijesan uzrokovana vlagom. Zabilježen je kameni blok s rimskim natpisom koji danas stoji ispred trijema – nečitak, uništen atmosferijama. Prilikom sanacije 1985. godine zamijenjen je pokrov, razbijena armiranobetonska nadogradnja trijema, rekonstruirano njegovo staro pročelje i dvostrešni krov. Fotografije unutrašnjosti crkve nakon uklanjanja žbuke 1985. godine jasno prikazuju različite tehnike gradnje, detalje spojeva sukcesivne dogradnje.

POSTOJEĆE STANJE GRAĐEVINE

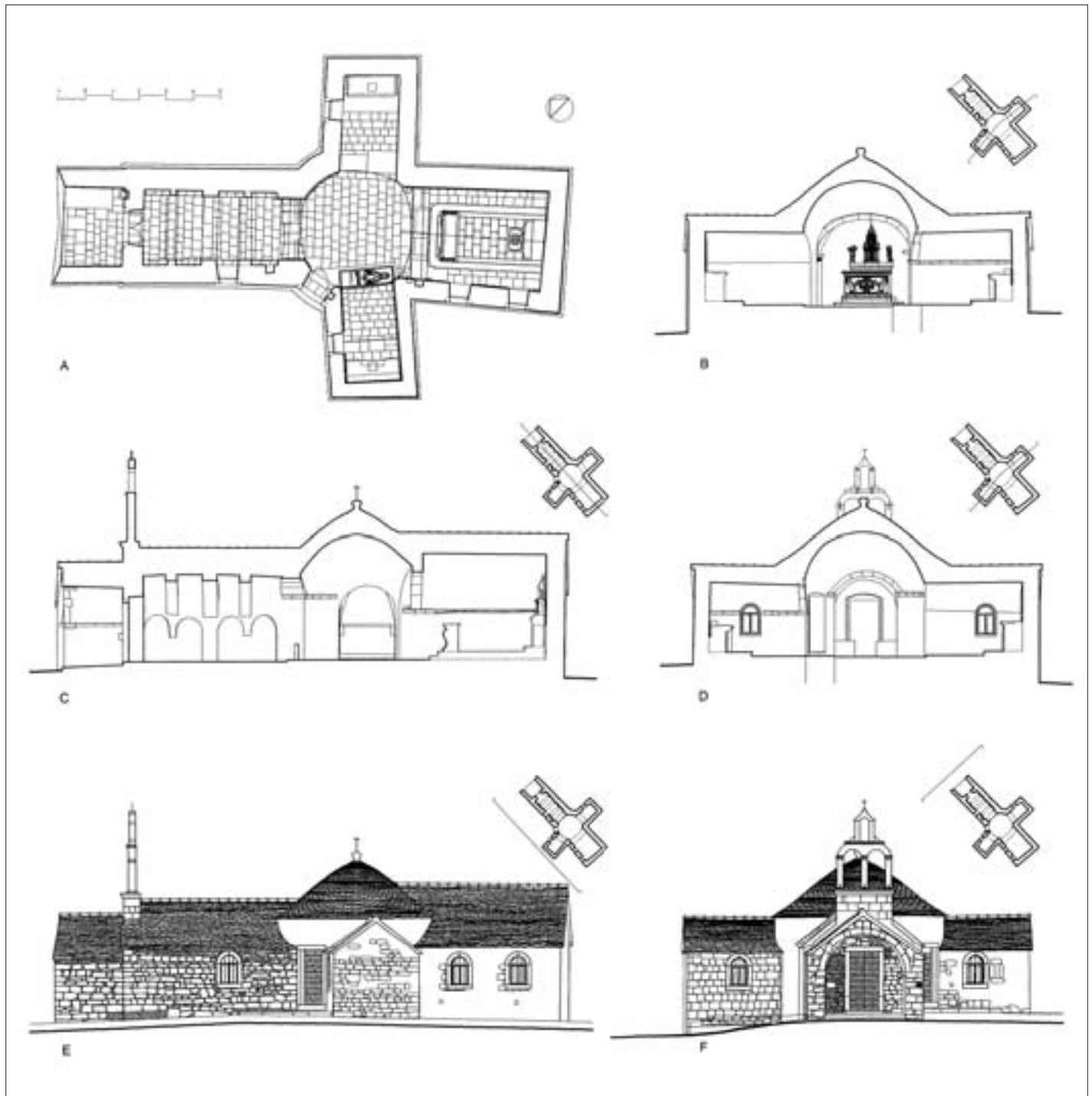
PRESENT CONDITION OF THE STRUCTURE

Brod crkve tlocrtno je nepravilan četverokut. Uzdužni nosivi zidovi raščlanjeni su s po dvije niše, trapeznoga tlocrta, a svaka je svodena s dva polukružna luka (Sl. 4C). Zid je građen duguljastim komadima priklesanoga lomljenca, slaganim u nepravilne horizontalne redove (Sl. 4E). Sljubnice su široke.⁹ Brod je svodeni bačvastim svodom ojačanim s tri pojasnice. Luk koji svodi spoj broda sa središnjim dijelom crkve je segmentan, zidan od pet kamenih klinastih blokova (Sl. 4D). Zakrivljenost vanjske linije luka veća je od unutrašnje. Pete

SL. 3. GEODETSKA IZMJERA KATASTRA
IZ 19. STOLJEĆA (ISJEČAK)

FIG. 3 GEODETIC SURVEY FROM THE 19TH CENTURY LAND REGISTER (SECTION)

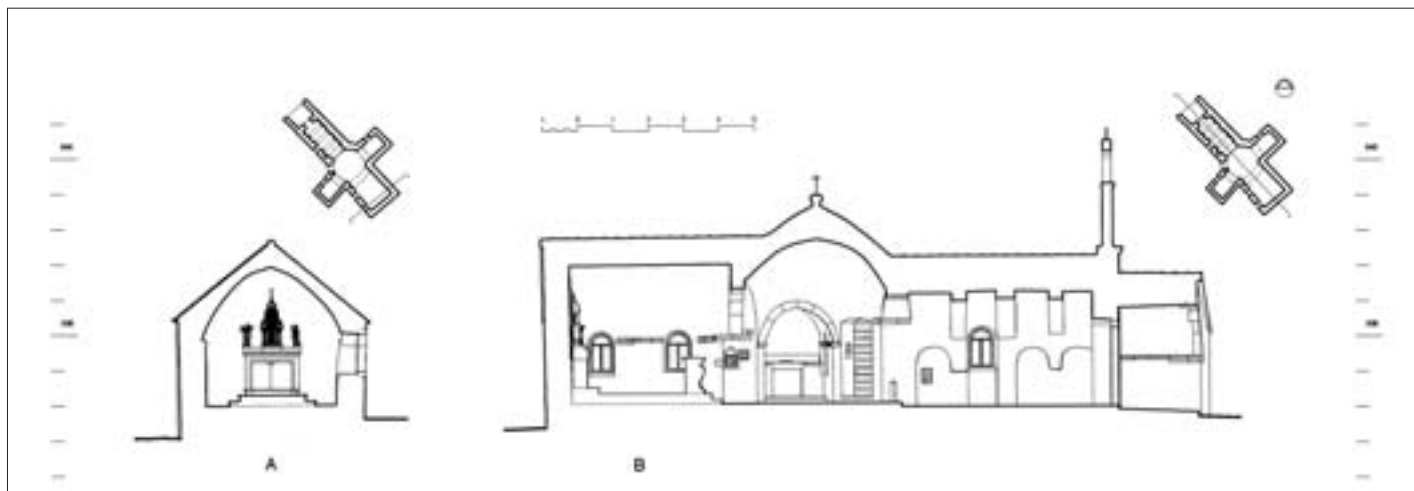

SL. 4. ARHITEKTONSKA SNIMKA: A – TLOCRT CRKVE; B – POPREČNI PRESJEK KROZ SJEVEROISTOČNU KAPELU, SREDIŠNJI DIO I JUGOZAPADNU KAPELU S POGLEDOM NA SVETIŠTE CRKVE; C – UZDUŽNI PRESJEK KROZ TRIJEM, BROD, SREDIŠNJI DIO I SVETIŠTE S POGLEDOM NA SJEVEROISTOČNU KAPELU; D – POPREČNI PRESJEK KROZ JUGOZAPADNU KAPELU, SREDIŠNJI DIO I SJEVEROISTOČNU KAPELU S POGLEDOM NA BROD CRKVE; E – JUGOZAPADNO PROČELJE CRKVE; F – SJEVEROZAPADNO PROČELJE CRKVE

FIG. 4 ARCHITECTURAL SURVEY: A – CHURCH PLAN; B – CROSS-SECTION OF THE NORTHEAST CHAPEL, CENTRAL PART AND SOUTHWEST CHAPEL WITH A VIEW OF THE SANCTUARY; C – LONGITUDINAL SECTION OF THE PORCH, NAVE, CENTRAL PART AND SANCTUARY WITH A VIEW OF THE NORTHEAST CHAPEL; D – CROSS-SECTION OF THE SOUTHWEST CHAPEL, CENTRAL PART AND NORTHEAST CHAPEL WITH A VIEW OF THE NAVE; E – SOUTHWEST ELEVATION; F – NORTHWEST ELEVATION

toga luka nalaze se na višoj razini od peta pojasnica i leže na kamenom impostu (Sl. 8A). Širina jugoistočnoga luka tlocrtno se sužava prema tjemenu, analogno zakrivljenju središnjega dijela građevine koje težinu nosi. Vanjska ulazna vrata u brod crkve nalaze se u sjeverozapadnome zidu. Pod nise vrata jest

SL. 5. ARHITEKTONSKA SNIMKA: A – POPREČNI PRESJEK KROZ SVETIŠTE CRKVE; B – UZDUŽNI PRESJEK KROZ SVETIŠTE, SREDIŠNJI DIO, BROD I TRIJEM S POGLEDOM NA JUGOZAPADNU KAPELU

FIG. 5 ARCHITECTURAL SURVEY: A – CROSS-SECTION OF THE SANCTUARY; B – LONGITUDINAL SECTION OF THE SANCTUARY, CENTRAL PART, NAVE AND PORCH WITH A VIEW OF THE SOUTHWEST CHAPEL

horizontalni produžetak poda broda. Oko kamenog okvira na sjeverozapadnome pročelju neuredno su slagani manji komadi lomljenca (Sl. 4F). Istočna niša jugozapadnoga zida ima u svome zapadnom luku prozor. U unutrašnjosti bez žbuke vidi se da je prozor proširen (Sl. 15). Tlocrtno trapezna niša polukružno je svodena. Tjeme svoda i klupčica podesta imaju nagib prema vanjskome doprozorniku. Kameni blokovi okvira nisu profilirani.

Ispod jugoistočnoga luka broda nalaze se dvije kamene ograde, tj. dvije neprofilirane kamene ploče. Sjeverna ima uklesane natpise bosančicom. Na gornjoj plohi piše „Ugp(?)inović 1585“, a na plohi prema brodu crkve „Ja Mikula Stipanov“ (Sl. 6).¹⁰ U zapadnome luku zapadne niše jugozapadnoga zida nalazi se pravokutna niša uokvirena kamenim plošnim lomljencima (Sl. 5A).

Zvonik „na preslicu“ nalazi se na sjeverozapadnome pročelnom zidu broda. Kompozicija zvonika sastoji se od tri profilirana kamena stupa, s bogato profiliranom bazom i kapitelom koji nose dva luka. Na njima je baza za dva stupa koji nose još jedan luk u osi zvonika, jednako bogato profilirana, ali proporcionalno manjih dimenzija (Sl. 4F).

Trijem ispred sjeverozapadnoga ulaznog pročelja crkve tlocrtno je nepravilan četverokut uži od broda crkve, s tanjim zidovima od broda crkve (Sl. 4A). Zid je građen od većih izduženih komada priklesanog lomljenca, slaganih u nepravilne redove. Sljubnice su nešto uže od onih na brodu crkve. Uglovi su zidani

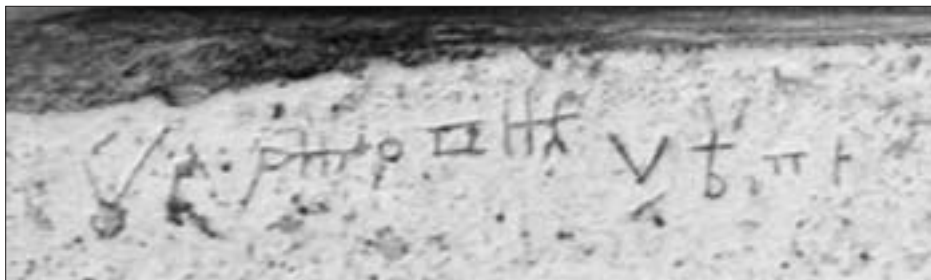
od nešto bolje klesanih većih komada klesanaca. Vidljiva je blaga razlika u tehnici gradnje između trijema i broda crkve (Sl. 4E). Trijem je svodjen bačvastim svodom. Obnovom iz 1985. godine uklonjena je armiranobetonska nadogradnja trijema. Danas je na pročelju trijema završetak svoda oblikovan postavom jedanaest klinastih klesanaca u polukružnom luku (Sl. 4F). Spoj svoda i zida trijema definiran je horizontalnim kamenim impostom, trbušaste profilacije (Sl. 8B). Škropionica je u obliku pravokutne kamene posude koja je uzidana u pravokutnu nišu u sjeverozapadnome zidu broda, sjeverno od glavnih ulaznih vrata u crkvu.

Središnji dio crkve ima nepravilan kružni tlocrt. U vanjskim gabaritima širi je od broda crkve (Sl. 4A). Debljina zida i tehnika gradnje zida različita je od broda crkve. Zid je građen od fino priklesanih lomljenaca, slaganih u horizontalne redove s vrlo uskim sljubnicama. Središnji je dio svodjen kupolom. Presjek kupole segmentni je luk (Sl. 4C).

Komunikacija središnjega prostora s brodom i kapelama omogućena je segmentno svode-nim prolazima. Prolazi prema brodu i jugozapadnoj kapeli definirani su većim klesanim kamenim blokovima te imaju sličnu zakrivljenost unutrašnje i vanjske linije luka. Kameni impost definira jednim dijelom spoj svoda kupole s nosivim zidom. Ima istu profilaciju i nalazi se na istoj visini kao vijenac u zoni svodenoga prolaza u brod crkve.

Vanjska ulazna vrata u središnji dio nalaze se na zapadnome segmentu. Pod niše vrata visi je za stubu od poda središnjega dijela. U istočnome zidu ulazne niše nalazi se pravokutna niša škropionice bez stilskih obilježja. Svijetli otvor vrata uokviren je neprofiliranim kamenim blokovima s konveksnim pročeljnim plohamo koje prate zakrivljenost zida.

¹⁰ Prijevod pomoću tablice Azbuke Poljičke bosančicom (ZELIĆ-BUČAN, 1968: 146). Ne može se pretpostaviti tko ih je napisao te u kakvoj su vremenskoj relaciji ograde i natpisi. Nikola Ugrinović iz Dubrave imenovan je 1565. godine smederevskim biskupom, stoga postoji mogućnost da je biskup mecenata te ploče i da napis na bosančici ima pomiješan redoslijed riječi, te da bi zapravo trebao glasiti: Ugrinović 1585 ja Mikula Stipanov. (JURIŠIĆ, 1972: 35)

SL. 6. OLTARNA PREGRADA S NATPISOM NA GLAGOLJICI
FIG. 6 ALTAR RAIL WITH GLAGOLITIC INSCRIPTION

Ispred južne kapele nalazi se grob Nikole UgriNovića, čiji je nadgrobni natpis jedini u latinskom jeziku u cijelom Poljicima.¹¹

Jugozapadna kapela tlocrtno je nepravilan četverokut, izdužen u smjeru jugozapad-sjeveroistok (Sl. 4A). Kapela je izgrađena od kvadratičnih komada lomljenca slaganih u horizontalne redove, s uskim i urednim sljubnicama. Na jugoistočnome pročelju vidljiva je kontinuirana vertikalna sljubnica. Pod kapele podijeljen je u dvije razine, na višoj se nalazi sazidan oltar uz jugozapadni zid. Kapela je svodena bačvastim svodom. Luk ulaza u kapelu iz središnjega dijela crkve čine šest klesanih klinastih kamenih blokova (Sl. 5A). Spoj svoda kapele i zida naglašen je horizontalnim kamenim profiliranim impostom, iste je profilacije kao impost u središnjem dijelu i brodu crkve, ali je postavljen niže. Prozor se nalazi u sjeverozapadnom zidu te je istog oblika i dimenzija kao prozor u brodu. Sazidani otvor na tome pročelju velike je svijetle visine, a male svijetle širine (Sl. 4F).

Oltar je sazidan od priklesanih lomljenaca i ima kamenu menzu. Stipes u svojoj sredini ima pravokutnu nišu. Menza ima u sredini pravokutno udubljenje u koje je ugrađen posvećeni kamen s uklesanim križem. Menza je prema kapeli profilirana (Sl. 8C).

Svetište je nepravilne trapezne tlocrtne osnove, izdužene u smjeru sjeverozapad-jugoistok. Nosivi uzdužni zidovi su izvitopereni i imaju otklon od vertikalne ravnine prema van (Sl. 5B). Vjerojatno se radi o posljedici lošeg temeljenja i velikom potisku svoda na zidove.¹² Zid je građen od priklesanih kvadratičnih lomljenaca slaganih u nepravilne redove pa je drukčiji od ostatka crkve. Sljubnice su uske. Kapela je svodena, presjek svoda siljati je luk. Segmentno svodeno prolaz iz središnjega dijela u svetište statički je ojačan kamenom polukružnom pojasnicom. Pojasnica je sastavljena od devet klinastih klesanih blokova (Sl. 4B).

Spoj svoda svetišta s uzdužnim zidovima definiran je kamenim impostom. Pete pojasnice također stoje na kamenom impostu. Profilacije se razlikuju. U zoni prolaza profilacija je ista kao i kod ostalih kamenih vijenaca, ali je postavljena na različitoj visini, dok je profilacija

vijenaca koji naglašavaju spoj svoda i uzdužnih zidova svetišta složenija (Sl. 8D). Uz potporni luk na impostu u zoni probijenog zida središnjega dijela, iz zida izlazi kamena konzola tlocrtna „L” oblika. Kraci krak izlazi u prostor pod tupim kutom. U jugozapadnome zidu nalaze se dva prozora istoga oblika i dimenzija kao i ostali prozori u crkvi. Na jugozapadnome pročelju vide se ostaci kamenih okvira starijih prozorskih otvora (Sl. 4E). Svetohraniste se nalazi u jugozapadnome zidu svetišta. Isklesano je iz većega kamenog bloka, podijeljeno u dvije zone. U prvaj je uklesana niša, a na gornjoj bridovi se spajaju i čine siljati luk. Uz njega se nalazi još jedan kameni blok s uklesanom pravokutnom nišom i ovalna kamena škropionica s uklesanim križem (Sl. 11).

Glavni mramorni oltar pripada u skupinu oltara s tabernakulom. Prilikom obnove 1985. godine tabernakul oltara prislonjen je uz jugoistočni zid svetišta, dok je menza premještena na početak svetišta. Antependij je konveksno izbačen s valovitim ugaonim rubom i središnjim medaljonom s likom sv. Luke, bogato profiliranih rubova. Tabernakul je dvokatan. Menza i tabernakul nalaze se na pravokutnome mramornom podiju koji se nalazi u središtu svetišta i zauzima veći dio površine poda.

Sjeveroistočna kapela tlocrtno je nepravilan četverokut, izdužen u smjeru jugozapad-sjeveroistok. Zid je građen klesancima s vrlo uskim sljubnicama, drukčije od ostatka crkve (Sl. 4F). Pod sjeverne kapele viši je od poda središnjega dijela i podijeljen u dvije razine, kao i u jugozapadnoj kapeli. Na višoj razini nalazi se sazidan oltar uza sjeveroistočni zid. Svod kapele bačvast je. Na dnu pročelja južnoga dijela sjeverozapadnog zida kapele nalazi se dio zida sazidan od priklesanih lomljenaca koji uvelike podsjeća na tehniku gradnje sjevernoga dijela zida jugozapadne kapele. Prozor koji se nalazi u sjeverozapadnome zidu kapele ima iste dimenzije i oblikovne karakteristike kao i ostali prozori u crkvi. Na pročelju kameni su blokovi zida klesani vodeći računa o kamenom okviru otvora i istim materijalom. Oltar je sazidan od priklesanih kamena lomljenca, ima samo kamenu menzu. Menza ima u sredini pravokutno udubljenje za posvećenu ploču.

SL. 7. POGLED NA ARMIRANOBETONSKI TRIJEM I CRKVI PRIJE SANACIJSKIH RADOVA 1985. GODINE

FIG. 7 VIEW OF THE REINFORCED CONCRETE PORCH AND THE CHURCH PRIOR TO 1985 RENOVATION

¹¹ LAUSIĆ, 1991: 201. Kamena pravokutna ploča ima reljefni prikaz mitre i dvoglavog orla s krunom te isklesani nadgrobni natpis: NICOLAI VGRINOVICH; EPI SAMADRIENSIS; OBITVS; MDLXXVII.

¹² Taj bitni statički manjak izrazio je naglašen u unutrašnjosti, na konveksnoj liniji jugozapadnoga uzdužnog zida. Tlocrtna razlika između gornjeg i donjeg brida uzdužnoga zida iznosi 11,5 cm.

¹³ MIHANOVIĆ, 1997: 217-238

¹⁴ MARASOVIĆ, 1994: 66-67

¹⁵ BOŽANIĆ-BEŽIĆ, 1966: 251-264

REKONSTRUKCIJA FAZA GRADNJE

CONSTRUCTION PHASES RECONSTRUCTED

PRVOBITAN OBLIK

I DATACIJA IZGRADNJE CRKVE

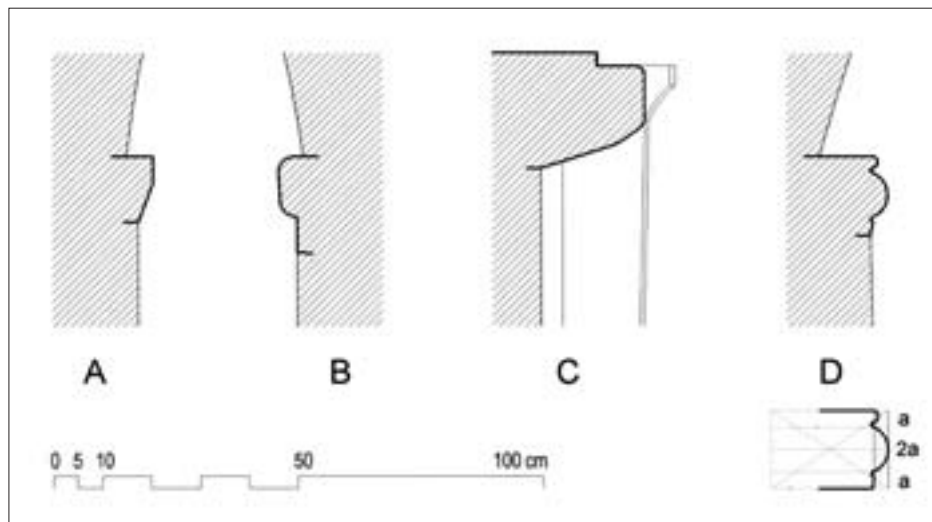
ORIGINAL FORM OF THE CHURCH
AND TIME OF ITS CONSTRUCTION

Analizom arhivske građe nisu pronađeni podatci o gradnji crkve. Analiza građevine na temelju arhitektonske snimke i fotografija unutrašnjosti crkve bez žbuke pokazala je da je brod crkve nastariji dio građevine. Ne može se sa sigurnošću pretpostaviti da je brod ujedno i prvobitni oblik sakralne građevine na tome mjestu. Obredne gomile koje sugeriraju kontinuitet kulta, središnji kružni dio građevine, atipičan za arhitekturu Poljica, čiji je promjer veći od širine broda te vertikalne grobnice unutar toga dijela, kao i znatno viša razina poda u unutrašnjosti od vanjskoga terena – upućuju na mogućnost postojanja određenih substrukcija na kojima je građena crkva. Da su arheološka istraživanja neophodna, svjedoče i istraživanja crkve sv. Ciprijana u Gatima u Poljicima, koja su pokazala da je barokna crkva izgrađena na ostatcima ranokršćanske bazilike.¹³

Današnji brod crkve sv. Luke vjerojatno je prvobitno bila jednobrodna crkva, raščlanjene unutrašnjosti s apsidalnim završetkom na istoku. Arheološka istraživanja također bi pokazala je li taj apsidalni završetak bio polukružan u unutrašnjosti i polukružan izvana, ili polukružan u unutrašnjosti, a pravokutan izvana, ili pak pravokutan i u unutrašnjosti i izvana.

Uzdužni nosivi zidovi broda raščlanjeni su s po dvije niše, svaka svodena s dva polukružna luka. Brod je svodjen bačvasto s tri pojasnice. Ovi elementi tlocrta i konstruktivnoga sustava nalaze se i drugdje, npr. u crkvama sv. Petar na Lopudu i sv. Izidor u Splitu. Iako ove crkve još nisu sustavno obrađene i datirane, u literaturi se navode kao predromanički primjeri.¹⁴ Raščlanjenu unutrašnjost nišama i svodjenje bačvastim svodom s pojasnicama nalazimo i u Poljicima, npr. crkva sv. Mihovila pokraj Žrnovnice,¹⁵ sv. Jure na Vršini. Oblična crkva sv. Klementa u Sitnom Gornjem također je u unutrašnjosti raščlanjena nišama, ali je svodena bačvasto bez pojasnica. Analogno spomenutim primjerima, vidljivo je da su arheološka istraživanja neophodna i za utvrđivanje prvobitne razine poda u unutrašnjosti broda crkve sv. Luke, tj. prave svijetle visine niša, koje su danas neobično niske.

Prije okvirne datacije valja upozoriti na neke osobitosti. Osi pojasnica logično se nastavlja u osi središnjih lezena i kamenih konzola koje po sredini trapeznih niša nose pete dvo-

strukih lukova. Također, u zapadnome luku zapadne niše jugozapadnoga zida nalazi se pravokutna niša uokvirena plošnim lomljenjima. Moguće je da se radi o otvoru prvobitnog prozora ili svetohraništa. Ovdje nije prisutna karakteristična predromanička nepodudarnost organizacije prostora unutrašnjosti i konstrukcije građevine s pročeljem. Niše i svod s pojasnicama jasno određuju prostorne jedinice. Vanjska ploha zida bila je žbukana, bez plitkih niša uokvirenih lezenama i lukovima, tj. bez naglašavanja arhitektonske mase.

Iz svega navedenog može se zaključiti da je građevina strukturirana i da je prošla određeno pojednostavljenje. Upravo to pojednostavljenje tradicionalnog oblika s logičnom organizacijom unutrašnjega prostora i konstrukcije upućuje da se radi o ranoromaničkoj crkvi. Valja naglasiti da su uz ta ranoromanička obilježja prisutni i elementi koji se javljaju već i u predromani (niše svodene dvostrukim lukovima, bačvasti svod s pojasnicama), stoga možemo pretpostaviti da je brod crkve izgrađen vjerojatno u drugoj polovici 11. stoljeća, u doba kada se prvi put spominje mjesto Dubrava.

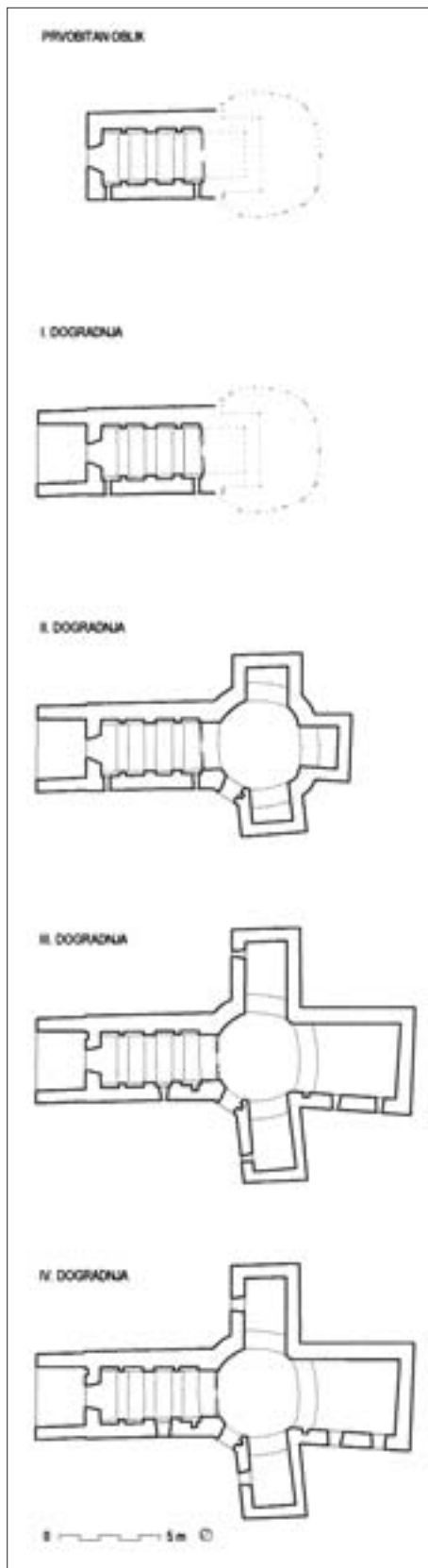
SLIJED I DATACIJA DOGRADNJI

SEQUENCE OF ADDITIONS
AND PERIODS OF THEIR CONSTRUCTION

Iz analize postojećega stanja i arhivskih fotografija može se očitati da je građevina dobila današnji oblik nizom sukcesivnih dogradnji. Valja napomenuti da se radi o dogradnji u rustikalnoj sredini i da nije moguća – samo na temelju izravnoga proučavanja građevine – precizna datacija njihova slijeda. Stoga se on temelji na pretpostavci najranijega mogućeg vremena kada su neki elementi građevine mogli biti sagrađeni. Crkva sv. Luke svoj je da-

SL. 8. KAMENE PROFILACIJE: A – IMPOST U ZONI LUČNOG PROLAZA U BROD I SVETIŠTE, SREDIŠNJEG DIJELA I JUGOZAPADNE KAPELE; B – IMPOST TRIJEMA; C – OLTAR U JUGOZAPADNOJ KAPELI; D – IMPOST U SVETIŠTU

FIG. 8 STONE MOULDINGS: A – IMPOST IN THE ARCHWAY LEADING INTO THE NAVE AND THE SANCTUARY, IN THE CENTRAL PART AND IN THE SOUTHWEST CHAPEL; B – IMPOST OF THE PORCH; C – ALTAR IN THE SOUTHWEST CHAPEL; D – IMPOST IN THE SANCTUARY

našnji oblik dobila nizom od četiriju značajnih preinaka (Sl. 9):

1. Moguće je da je trijem prva dogradnja današnjem brodu crkve. Trijem je uži i niži od broda crkve, a zidovi su tanji. Tehnika gradnje zida trijema neznatno se razlikuje od tehnike gradnje broda. Trijem nije građen istodobno kada i brod crkve, vertikalna ih sljubnica dijele, a ugao uzdužnoga zida broda definiran je većim komadima lomljenca. Bačvasto svodeni trijem s kamenim impostom i polukružnim lukom na pročelju imaju i druge crkve u bližjoj okolini. Profilacija imposta, veća ovalna skropionica i tehnika gradnje zida trijema crkve sv. Klementa, na susjednom brežuljku, sugerira da je on vjerojatno izgrađen u razdoblju zrele romanike.¹⁶ Crkva sv. Ivana Krstitelja u obližnjim Gatima ima također trijem užih od broda crkve, iste širine, bačvasto svodeni, a impost ima istu profilaciju, na istoj visini kao i Sv. Luka, dok je i tehnika gradnje zida također ista. Ta crkva nije još znanstveno obrađena, spominje se u popisu župa Splitske nadbiskupije iz 1625. godine,¹⁷ a vjerojatno se radi o sukcesivnoj dogradnji. Crkva sv. Jure na obližnjem Gracu ima trijem istih oblikovnih karakteristika, ali je crkva, osim apside, u potpunosti nanovo sagrađena 1933. godine.¹⁸ Iz priloženoga se vidi da je vremenski raspon kada je ova dogradnja mogla nastati uistinu širok, no ne može se isključiti mogućnost da je trijem bio sagrađen još u razdoblju romanike, možda u 12. stoljeću, nešto kasnije od broda crkve.

2. Najznačajnija preinaka koja u potpunosti mijenja arhitektonsku kompoziciju crkve jest izgradnja središnjega dijela s tri kapele. U zoni lučno svodenoga prolaza iz broda u središnji dio postoji razdjelna sljubnica između dviju različitih tehnika zidanja zida (Sl. 10). Za razliku od broda crkve, središnji je dio građen fino priklesanim lomljenjima, sлагanim u horizontalne redove, s uskim sljubnicama. Redovi zida jugozapadne kapele i središnjega dijela logično se nastavljaju jedan u drugi (Sl. 13). Također, lučno svodeni prolazi prema brodu i jugozapadnoj kapeli slično su oblikovani, imaju sličnu zakrivljenost vanjske i unutarnje linije te su definirani većim klesanim kamenim blokovima. Pete luka koji svodi prolaz u brod, kupole i svoda jugoistočne kapele leže na impostu iste profilacije. Vrlo je vjerojatno da su jugozapadna kapela i središnji dio crkve građeni istodobno.

Već je spomenuto da ovakav nepravilni kružni tlocrt središnjega dijela, širi od broda

crkve, sugerira mogućnost da je ovaj element sagrađen na određenoj substrukciji, na ostacima neke prijašnje građevine. Također, često se na ladanju i u provincijalnim sredinama razvija spontana gradnja jednostavnih derivata velikih uzora.¹⁹ Oktogonalna svetišta u obližnjim crkvama sv. Klementa i sv. Luke u Sitnom Gornjem ukazuju da je Dioklecijanov mauzolej upravo jedan od takvih uzora. Valja naglasiti da današnji oblik crkve nameće logičnim da su ovom dogradnjom istodobno sagrađeni još i svetište te sjeveroistočna kapela, ali to zbog kasnijih preinaka nije čitko. U kompoziciji dogradnje tako su naglašeni volumeni arhitektonske mase i njihova stupnjevana adicija, od višega i širega kružnog dijela do nižih i užih pravokutnih kapela. Segmentna kupola i bačvasti svodovi kapele čvrsto definiraju unutarnje jedinice prostora. Elementi konstruktivne važnosti, lukovi prolaza i imposti, istaknuti su na zaglađenoj plohi u unutrašnjosti.

Gradnju središnjega dijela s kapelama također je teško precizno datirati. Zrela romanika naglašava volumen i prostorne jedinice, a moguće je da su profilacija imposta, unutarnja i vanjska linija zakrivljenosti lučno svodnih prolaza u brod i jugozapadnu kapelu, profilirani rub menze i tehnika gradnje zida još iz 13. ili 14. stoljeća. No, s velikom sigurnošću može se pretpostaviti da je 1577. godine središnji prostor crkve već postojao.

3. Preinaka koja mijenja arhitektonski karakter pojedinih elemenata građevine jest proširenje i produljenje svetišta te produljenje bočnih kapela. Na fotografiji bez žbuke vidi se da se uzdužni zidovi svetišta sudaraju sa zidom središnjega dijela crkve (Sl. 11). Može se zaključiti da današnje svetište i središnji dio nisu građeni istodobno, već da je svetište nastalo vjerojatno proširenjem i produljenjem jugoistočne kapele. Otvor središnjega dijela svodeni je nepravilnim plitkim segmentnim lukom, vjerojatno nastao širenjem ranijeg otvora užega svetišta te ojačan još polukružnom kamenom pojasnicom (Sl. 4B).

Arhitektonska snimka svetišta sugerira da se ovdje radi o određenoj racionalizaciji posla – primjenom projektantske metode dijeljenja svih elemenata po nekome brojčanom ključu, od gabarita svetišta do kamenih profilacija. Omjer širine i dužine stranica svetišta u tlocrtu tako iznosi 2:3, dok u presjeku odnos širine i visne iznosi 1:2, impost dijeli visinu svetišta točno napola. Svod je u presjeku siljati luk. Na početku svetišta, kameni imposti iste su

SL. 9. SHEMATSKI PRIKAZ PRETPOSTAVLJENOGA PRVOBITNOG IZGLEDA CRKVE I PRETPOSTAVLJENI SLIJED DOGRADNJI GRAĐEVINE

FIG. 9 SCHEMATIC REPRESENTATION OF THE ASSUMED FORM OF THE ORIGINAL CHURCH AND THE ASSUMED SEQUENCE OF ADDITIONS TO THE MAIN STRUCTURE

¹⁶ FISKIĆ, 1951: 182; JAKŠIĆ, 2003: 62

¹⁷ KOVAČIĆ, 1994: 642-646

¹⁸ MIHANOVIĆ, 1997: 262-270

¹⁹ MOHOROVIĆIĆ, 1992: 100

²⁰ JAKŠIĆ, 2003: 86

²¹ TOMIĆ, 1995: 188

profilacije kao u brodu, jugozapadnoj kapeli i središnjem dijelu, ali ne i na istoj visini. To su vjerojatno ostatci zatečenoga vijenca koji se nalazio u središnjem dijelu, prije širenja svetišta. Na njega se nadovezuje kameni geometrijski profiliran vijenac, sa sustavnim proporcioniranim nizanjem profilacija torusa i utora (Sl. 8D), tj. oblikovnoj modularnosti, gdje se dodavanjem novih oblikovnih jedinica postiže bogatiji oblikovni efekt i naglašava važnost prostora. Svetohraniste, podijeljeno u dvije zone i sazidano u zidu iz većega kamenog bloka, ima bridove koji se spajaju i čine siljati luk. Moguće je da su kamene konzole „L” tlocrtnog oblika ostatci nekadašnjega septuma.

Iz svega navedenog vidi se da svetište ima gotička obilježja. Sigurno je da je ova preinaka uslijedila nakon dogradnje središnjega dijela s kapelama, a moguće je da je uslijedila još u 15. stoljeću. Dolazak Turaka i time uzrokovano teško gospodarsko stanje u Poljicima, nameće kao vjerojatnu gornju vremensku granicu mogućega zahvata – kraj 16. stoljeća.

Jugozapadna kapela produljena je prema jugu. Razdijelna kontinuirana vertikalna fuga nalazi se po sredini kapele, na uzdužnim zidovima i na svodu kapele (Sl. 13). Debljina zida produljenoga dijela manja je od početnoga dijela zida kapele. Omjer visine kapele i debljine zida produljenoga dijela jednak je omjeru visine svetišta i debljine njegovoga zida, a iznosi 1:5. Tehnika gradnje svetišta i novijega zida kapele također je ista, postoji i zazidani kameni okvir na sjeverozapadnom pročelju kapele, velike svijetle visine, male svijetle širine, tj. gotičkih omjera. Sa sigurnošću se može pretpostaviti da je produljenje kapele izvedeno istodobno kada i preinaka svetišta.

Nakon odlaska Turaka u Poljicima dolazi do procvata graditeljske djelatnosti, pa tako i crkva sv. Luke dobiva zvonik „na preslicu” i mramorni oltar sv. Luke, koji su po svome oblikovanju barokni. Snimka je pokazala da je ovaj zvonik istih oblikovnih karakteristika i istih dimenzija kao i kod obližnje crkve sv. Luke u Sitnom Gornjem, koji nije mogao biti postavljen prije kraja 18. stoljeća.²⁰ Glavni oltar sv. Luke ima arhitektonsku kompoziciju i tabernakul, vjerojatno su ga klesali majstori obitelji Bruttapelle koja je bila aktivna krajem 18. stoljeća i početkom 19. stoljeća u Poljicima.²¹

4. Posljednja značajna preinaka građevine nije zadirala u preoblikovanje arhitektonske kompozicije, već se radi o obnovi sjeveroistočne kapele i proširenju svih prozorskih otvora te sjeverozapadnih ulaznih vrata, vrlo vjerojatno nakon 1833. godine. Zid sjeveroistočne kapele građen je klesancima, za razliku od ostatka građevine, sлагanim u horizontalne redove s vrlo uskim sljubnicama – tehnikom čestom u 19. stoljeću. Međutim, pri dnu južnoga dijela sjeverozapadnoga zida te kapele

nalazi se dio zida sazidan od priklesanih lomljenaca, tehnikom koju možemo primijetiti i na sjevernome dijelu jugozapadne kapele (Sl. 12). Može se pretpostaviti da je kapela vrlo vjerojatno izgrađena na mjestu temelja starije kapele. Trbusasto izbočenje na sjeveroistočnome pročelju crkve, na karti Katastra, također ukazuje na mogućnost da je kapela bila srušena. Kamene blokovi na pročelju kapele klesani su i sлагani, vodeći računa o kamenom okviru otvora, istim materijalom, što znači da je današnji prozorski otvor građen istodobno sa sjeveroistočnom kapelom. Ostali prozorski otvori u crkvi imaju isti oblik i dimenzije, a okolno zide jasno ukazuje da se radi o proširenju postojećih. Stoga je logično pretpostaviti da su se svi prozorski otvori, kao i ulazna vrata, proširili istodobno s gradnjom sjeveroistočne kapele.

Tijekom 20. stoljeća dolazi do još nekih preinaka. Vjerojatno početkom stoljeća uklanja se pokrov trijema, a na svod i uzdužne zidove nadograđuje se armiranobetonska konstrukcija za bazu zvonika. Godine 1928. gradi se podest južno od građevine sa zvonikom u obliku visoke preslice s tri okna. Crkva se obnavlja 1985. godine. Ruši se armiranobetonska nadogradnja trijema te rekonstruira njegov krov i pročelje. Postavlja se novi pokrov na cijeloj crkvi i popločuje ophod oko crkve. U unutrašnjosti se ponovno žbukaju svi zidovi. Podest oltara produžuje se do jugoistočnoga zida svetišta, a barokni se oltar dijeli na dva dijela. Menza se pomiče prema središnjem dijelu crkve, a tabernakul se prislanja uz jugoistočni zid.

OSVRT NA DOSADAŠNJE HIPOTEZE O CRKVI U OBJAVLJENOJ LITERATURI

REVIEW OF PUBLISHED HYPOTHESES

Ivan Kukuljević Sakcinski smatra da je crkva „sagrađena na krst u bizantskom slogu”. Unutrašnjost ima „oble” svodove i „prostrani

SL. 10. SPOJ BRODA I SREDIŠNJEGA DIJELA, RAZLIČITA TEHNIKA GRADNJE ZIDA

FIG. 10 THE NAVE JOINS THE CENTRAL PART, DIFFERENT TECHNIQUES OF WALL CONSTRUCTION

SL. 11. SPOJ ZIDA JUGOZAPADNE KAPELE I SVETIŠTA SA SREDIŠNIM DIJELOM CRKVE, BEZ ŽBUKE

FIG. 11 SOUTHWEST CHAPEL'S WALL AND THE SANCTUARY JOIN THE CENTRAL PART OF THE CHURCH, NO RENDERING

SL. 12. POGLED NA SJEVEROZAPADNO PROČELJE SJEVEROISTOČNE KAPELE

FIG. 12 VIEW OF THE NORTHWEST FACADE OF THE NORTHEAST CHAPEL

SL. 13. POGLED IZ SVETIŠTA CRKVE NA SREDIŠNJI DIO SVOĐEN KUPOLOM

FIG. 13 VIEW OF THE CENTRAL DOMED PART FROM THE SANCTUARY

kub u sredini”.²² Ovaj rad ukazao je da crkva ima tlocrtni oblik latinskoga križa i kako je moguće da je takav složeni oblik imala već u razdoblju romanike u 13. stoljeću.

Cvito Fisković smatra da je crkva „ranoromanička crkva, vjerojatno iz 12. stoljeća, kojoj je kasnije dodan sprijeda otvoreni trijem a straga okruglo svetište, koje je zatim prošireno sa tri kapele”.²³ On pretpostavlja da je središnji dio „nadodan vjerojatno još za trajanja gotičkog stila, jer mu je u zidu gotičko svetohranište, ali budući da nema rebara na kupoli, moglo bi se ga datirati u prvu polovicu 16. stoljeća, svaka-ko prije 1577. godine”.

Ovaj rad ukazao je na mogućnost da je brod crkve još iz 11. stoljeća, a da je dogradnja središnjega kružnog dijela s kapelama mogla uslijediti u 13. stoljeću. Središnji je dio građen istodobno s tri kapele, a kasnije se svetište širi i produljuje, a bočne kapele produljuju. Gotičko se svetište ne nalazi u središnjemu dijelu, već u proširenoj jugoistočnoj kapeli gotičkih obilježja. S obzirom na to da se radi o provincijalnoj arhitekturi, moguće je da je središnji dio bio dograđen i kasnije, no sigurno prije 1577. godine, kao što je i pretpostavio Cvito Fisković.

GRADITELJSKI UTJECAJI

ARCHITECTURAL INFLUENCES

Tezu o širenju utjecaja graditeljskog oblikovanja Dioklecijanova mauzoleja prvi iznosi F. Radić koji pretpostavlja da je pod tim utjecajem došlo do „nespretnog pokušaja združivanja longitudinalne sa centralnom osnovom” kod crkve sv. Klementa u Sitnom, a kasnije i prilikom izgradnje mlađe crkve sv. Luke u Sitnom. Na kraju zaključuje da se složena kompozicija „nije širila dalje zbog izoliranosti mjesta Sitno”.²⁴

Cvito Fisković smatra da se „antički upliv u Poljica pojavio u 15. stoljeću kada se crkvi sv. Kle-

menta dogradilo oktogonarno svetište”. Utjecaj se kasnije s crkve sv. Klementa neposredno širio na crkvu sv. Luke u Sitnom Gornjem, a posredno na crkvu sv. Luke u Dubravi.²⁵

Jerko Marasović iznosi „mogućnost utjecaja Dioklecijanovog mauzoleja na koncepcije prostora u crkvama sv. Trojice u Splitu i sv. Marije u Trogiru, kao i na oktogonarnu dogradnju sv. Frane u Splitu te osnovne oblike sv. Klementa i sv. Luke u Sitnom Gornjem, a posredno na crkvu sv. Luke u Dubravi”.²⁶

Ako povijesna zbivanja srednjega vijeka povežemo s činjenicom da Splitska nadbiskupija ima jurisdikciju nad crkvama sv. Klementa i sv. Luke u Sitnom Gornjem te da se oblik složenih njihovih kompozicija pojavio u jednoj zatvorenoj mikroregiji, onda se može pretpostaviti da je postojao utjecaj Mauzoleja.²⁷ Ne može se isključiti mogućnost da je kompozicija prostora središnjega dijela crkve sv. Luke u Dubravi također nastala pod utjecajem Dioklecijanova mauzoleja – kao spontan, jednostavni derivat velikog uzora.

Provedeno je istraživanje ukazalo na mogućnost da je do te kompozicije moglo doći još u 13. stoljeću. Stoga je moguće da je dogradnja gotičkoga oktogonarnog svetišta crkvi sv. Klementa u Sitnom Gornjem nastala pod utjecajem Dioklecijanova mauzoleja, kao i pod utjecajem združene longitudinalno-centralne kompozicije crkve sv. Luke u Dubravi.

ZAKLJUČAK

CONCLUSION

Analizom podataka formulirana je pretpostavka izvornog izgleda crkve i slijed sukcesivnih dogradnji s približnom datacijom. Najstariji je dio građevine brod crkve. Ne može se isključiti mogućnost da je brod crkve još iz 11. stoljeća, iz ranoromaničkoga razdoblja. Postoji mogućnost da je trijem dograđen u 12. stoljeću. Moguće je da je do kompozicije središnjega dijela s kapelama i broda raščlanjene unutrašnjosti došlo u 13. stoljeću. Nakon te dogradnje slijedi produljenje i širenje svetišta, kao i produljenje bočnih kapela – najranije u 15. stoljeću.

²² *** 1997: 68-79

²³ FISKOVIĆ, 1951: 184

²⁴ RADIĆ, 1897: 138-140

²⁵ Cvito Fisković potkrepljuje tvrdnju jednim ugovorom između splitskih graditelja i Poljčana za izgradnju kojim ukazuje na prisutnost splitskih graditelja u srednjem vijeku u Poljčima. (FISKOVIĆ, 1951: 181-195)

²⁶ MARASOVIĆ, 1977: 56

²⁷ U doba gradnje, pojave tog oblika, dolazak Turaka mijenja nategnute, zaracene odnose između Poljčana i Splitskih graditelja. Splitski graditelji su na Poljica počeli gledati kao na zonu obrane Splita od turskih napada, a Poljčani na Split kao na utocište od turskih napada. (JAKŠIĆ, 2003: 126-127)

U 19. stoljeću vjerojatno se nanovo izgrađuje sjeverna kapela. U 20. stoljeću započinje gradnja zvonika, a krajem stoljeća uklonjena je armiranobetonska baza zvonika i rekonstruiran trijem. Moguće je da je središnji dio crkve nastao pod utjecajem oblikovanja Dioklecijanova mauzoleja u 13. stoljeću, stoga postoji mogućnost da je dogradnja gotičkoga oktogonalnog svetišta crkvi sv. Klementa nastala pod utjecajem Dioklecijanova mauzoleja, kao i pod utjecajem združene longitudinalno-centralne kompozicije crkve sv. Luke u Dubravi.

S obzirom na izrazito zanimljive nalaze, bila bi opravdana arheološka istraživanja lokaliteta i sondiranja crkve sv. Luke, koja bi ili potvrdila pretpostavke ili dala nove rezultate.

SL. 14. JUGOZAPADNA KAPELA CRKVE SV. LUKE NAKON SKIDANJA ŽBUKE

FIG. 14 SOUTHWEST CHAPEL AFTER THE RENDERING HAD BEEN REMOVED

SL. 15. PROZOR I NIŠA U BRODU, NAKON SKIDANJA ŽBUKE 1985. GODINE

FIG. 15 WINDOW AND NICHE IN THE NAVE AFTER THE RENDERING HAD BEEN REMOVED, 1985

LITERATURA BIBLIOGRAPHY

1. BOŽANIC-BEŽIĆ, N. (1966.), *Žrnovnički spomenici*, „Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji”, 16: 251-264, Split
2. FISKOVIC, C. (1950.-1951.), *Utjecaj Dioklecijanova mauzoleja na kasnije graditeljstvo*, „Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku”, 53: 181-195, Split
3. JAKŠIĆ, N. (2003.), *Crkve sv. Klementa, sv. Luke u Sitnom Gornjem i sv. Luke u Dubravi: Arhitektonsko-povijesna analiza*, magistarski rad, Arhitektonski fakultet, Zagreb
4. JURISIC, K. (1972.), *Katolička crkva na Biokovsko-neretvanskom području u doba turske vladavine*, Krscanska sadašnjost, Zagreb
5. KARAMAN, LJ. (1963.), *O djelovanju domaće sredine u umjetnosti hrvatskih krajeva*, Društvo historičara umjetnosti N.R.H., Zagreb
6. KATIC, L. (1956.), *Reambulacija dobara splitskoga nadbiskupa 1397. godine*, „Starohrvatska prosvjeta”, 3 (5): 135-177, Zagreb
7. KOVAČIĆ, S. (1994.), *Župe splitske nadbiskupije u Poljičko-radobiljskom dekanatu g. 1625.*, „Synthesis theologica”, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove: 637-648, Zagreb
8. LAUŠIĆ, A. (1991.), *Postanak i razvitak Poljičke kneževine (do kraja XV. stoljeca)*, Književni krug Split, Split
9. MARASOVIĆ, J. (1977.), *Prilog metodologiji obrade graditeljskog naslijeđa*, disertacija, Arhitektonski fakultet, Zagreb
10. MARASOVIĆ, T. (1994.), *Graditeljstvo starohrvatskog doba u Dalmaciji*, Književni krug Split, Split
11. MIHANOVIĆ, F. (1997.), *Sabrani radovi o crkvenom graditeljstvu*, Poljica – Godišnjak Poljičkog dekanata, Gata
12. MOHOROVIĆIĆ, A. (1992.), *Graditeljstvo u Hrvatskoj*, Školska knjiga, Zagreb
13. PIVČEVIĆ, I. (1993.), *Prilozi za crkvenu povijest Poljica*, „Poljica”, 18: 7-58, Split
14. RADIĆ, F. (1897.), *Crkva S. Klimenta u Sitnom u bivsoj poljičkoj kneževini*, „Starohrvatska prosvjeta”, 3: 138-140, Knin
15. ŠKOBALJ, A. (1970.), *Obredne gomile*, Matica hrvatska, Sveti Križ na Čiovu, Trogir
16. TOMIĆ, R. (1995.), *Barokni oltari i skulptura u Dalmaciji*, Matica hrvatska, Zagreb
17. VLAŠIĆ, D. (1995.), *Vizitacije poljičkih župa u XVIII. st.*, Crkva u svijetu i Poljica – Godišnjak Poljičkog dekanata, Split
18. ZELIĆ-BUČAN, B. (1968.), *Bosancica – poljičko narodno pismo*, „Poljički zbornik”, 1: 143-151, Zagreb
19. *** (1997.), *Ivan Kukuljević Sakcinski u Poljici (Putopisni zapisi iz godine 1857.)*, „Poljica”, 22: 68-79, Split

IZVORI SOURCES

ARHIVSKI IZVORI

ARCHIVE SOURCES

1. DAS – Državni arhiv u Splitu, Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju, Glagoljaška 18, Split
2. KK-UZZKB – Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Splitu, fototeka, Porinova 2, Split

IZVORI ILUSTRACIJA

ILLUSTRATION SOURCES

SL. 1.	JAKŠIĆ, 2003: I
SL. 2.	LAUŠIĆ, 1991: 6
SL. 3.	DAS
SL. 4.	JAKŠIĆ, 2003: XCVIII, XCIX, CIII, CV, CIX, CX
SL. 5.	JAKŠIĆ, 2003: CII, CXVI
SL. 6.	JAKŠIĆ, 2003: CVII
SL. 7., 10., 11.	
13.-15.	KK-UZZKB
SL. 8., 9.	Crteži: autorica
SL. 12.	JAKŠIĆ, 2003: CXXIII

SAŽETAK

SUMMARY

ST LUKE'S CHURCH IN DUBRAVA NEAR SPLIT

Research into the built heritage provides a direct insight into the art and engineering practices of a particular region. Religious architecture is characterized by remarkable architectural, artistic, cultural, historical, ethnological and technical features and has a profound religious or even a cult-based significance. Religious architectural heritage in Poljica is extremely rich. Nowadays this secluded area numbers 106 churches. Common architectural features that characterize small towns and villages located in proximity to major urban centres are: a rich vocabulary achieved by modest means, an elaborate design lacking refinement, lay interpretation, modifications, arbitrary and non-functional addition or omission of architectural elements as well as a long-lasting presence of particular stylistic forms together with their modifications. Such features coupled with the lack of historical sources and archive materials seem to be a major hindrance to an accurate historical dating both of the construction of the church as well as the addition of its various elements.

St Luke's church in Dubrava near Split is located on a small, specific site in Poljica. It draws attention by its unusual form. A complex architectural composition of the church is formed by merging a longitudinal and a central type of structure into a longitudinal composition of the church. Interestingly, this phenomenon is not considered a typical feature of Dalmatian religious architecture and for this reason it deserves to be thoroughly researched. An accurate architectural survey and photographs have

been made for the purpose of making documentation and an evaluation study of the church. A description of the present condition of the church is also given with special reference to its micro-location, its layout as well as details of the structure in order to assess the overall architectural organization and define particular architectural and stylistic elements which seem to be relevant to historical dating. Taking into consideration the fact that only fragmentary data from the archives are available, the research had to be focused directly on the church itself. The church is currently in use. The lack of archaeological research has, therefore, resulted in a hypothesis about the original form of the church and its additions. This method is not absolutely reliable due to the fact that the construction methods and techniques frequently borrow stylistic elements from previous periods, particularly in provincial areas. Therefore an attempt has been made, as far as the findings have made possible, to determine the earliest possible appearance of a particular element of the structure in order to propose a general theory about its origin.

A data analysis has served as a basis for a theory about the original form of the church and a sequence of successive additions to it with their approximate dating. The earliest part of the structure is the nave. It may have originated in the 11th century, i.e. the Early Romanesque period. There is also a possibility that the porch was built on as early as the 12th century. The composition of the central part with chapels and a nave with its articulated interior may have

been made as early as the 13th century. After this addition, probably in the 15th century, the sanctuary was elongated and widened and the lateral chapels elongated. The north chapel was probably rebuilt in the 19th century. The construction of the bell tower started in the 20th century. In the late 20th century the reinforced concrete base of the bell tower was removed and the porch reconstructed.

Simplified versions of great architectural models are frequently built in rural and provincial areas. One cannot rule out the possibility of an influence made by Diocletian's mausoleum on the composition of the central part of St Luke's church in Dubrava. Despite a widespread belief so far that the inspiration model for such a complex longitudinal-central composition of the structure is to be sought in St Clement's church nearby, this research indicates that St Luke's church in Dubrava could have had the form of the Latin cross as early as the 13th century by linking the nave and the central part with chapels. In St Clement's church the merging of the longitudinal and the central type of the structure was effected in the 15th century. It seems therefore possible that the Gothic octagonal sanctuary of St Clement's church was built on under the influence of Diocletian's mausoleum as well as under the influence of the merged longitudinal-central composition of St Luke's church in Dubrava. In view of these interesting findings, further archaeological research of both the location and the church that would confirm these hypotheses or shed a new light on the issue, seem particularly justified.

NATAŠA JAKŠIĆ

BIOGRAFIJA

BIOGRAPHY

Mr.sc. **NATAŠA JAKŠIĆ**, dipl.ing.arh. znanstvena je asistentica na znanstvenoistraživačkom projektu „Operativno istraživanje hrvatskih povijesnih gradova” voditelja prof. dr.sc. Vladimira Bedenka. Sudjeluje na kolegijima Razvoj arhitekture i umjetnosti I-IV, Zaštita i obnova graditeljskog naslijeđa, Povijest arhitektonskih oblika I i II, Povijesni oblici i u Terenskoj nastavi Zagreb i Slavonija. Diplomirala je 1998. godine na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Završila je poslijediplomski studij „Graditeljsko naslijeđe”. Magistrirala je 2003. godine s radom „Crkve sv. Klementa, sv. Luke u Sitnom Gornjem i sv. Luke u Dubravi: Arhitektonsko-povijesna analiza”.

NATAŠA JAKŠIĆ, Dipl.Eng.Arch., M.Sc., assistant in the research project „Research into Croatian Historic Towns” headed by prof. Vladimir Bedenko, Ph.D. She takes part as a teaching assistant in the courses History of Art and Architecture I-IV, Preservation and Restoration of the Built Heritage, History of Architectural Forms I and II, Historic Forms and Field Class in Zagreb and Slavonia. She graduated in 1998 from the Faculty of Architecture in Zagreb and completed her post-graduate studies in Built Heritage. She received her Master of Science degree in 2003 with her thesis on „Churches of St Clement, St Luke in Sitno Gornje and St Luke in Dubrava: Historical and architectural analysis”.